

Charakterystyka działalności duszpasterskiej i społeczno-politycznej niektórych biskupów częstochowskich w świetle akt Urzędu do Spraw Wyznań (1950-1989)

Urząd do Spraw Wyznań (UdSW) został powołany do życia jako centralny organ administracji wyznaniowej ustawą z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelných władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej¹. Do jego formalnych kompetencji należały sprawy stosunku Państwa do wyznań, dotychczas wchodzące w zakres działań Ministerstwa Administracji Publicznej². Zgodnie ze statutem nadanym Urzędowi uchwałą Rady Ministrów z dnia 26 maja 1950 r. w jego ramach utworzono Wydział Ogólny, Wydział Wyznania Rzymskokatolickiego, Wydział Wyznań Nierzymskokatolickich, Samodzielny Referat Nadzoru Stowarzyszeń Wyznaniowych, Samodzielny Referat Nadzoru Funduszu Kościelnego³. W latach późniejszych struktura ta uległa pewnym zmianom. Utworzo-

Ks. PAWEŁ KOSTRZEWSKI – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, mgr-lic. teologii, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, archiwariusz Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie i wykładowca historii Kościoła w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie.

¹ Dz. U. 1950, nr 19, poz. 156.

² Do 1939 r. państwowa administracja wyznaniowa leżała w gestii Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a po 1945 r. sprawy te zostały przekazane Ministerstwu Administracji Publicznej w ramach którego funkcjonował Departament Wyznań. Zob. H. MISZTAŁ – A. MEZGLEWSKI, *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej*, red. A. Mezglewski – P. Stanisławski – M. Ordon, Lublin 2005, 35.

³ A. DUDEK – R. GRZYB, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, 57-58; M. KRAWCZYK, *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 16 (2011) 89, 211-212.

ny został Wydział Studiów i Dokumentacji, Gabinet Dyrektora, Biuro Prawne oraz Biuro Administracyjno-Budżetowe⁴.

Już w 1950 r. zorganizowane zostały terenowe agendy Urzędu na szczeblu wojewódzkim. We wszystkich prezydiach wojewódzkich rad narodowych i miast wydzielonych utworzone zostały referaty ds. wyznań (od 1955 r. wydziały). Rozpoczęto też organizację referatów powiatowych, które zlikwidowano jednak w 1957 r., a ich kompetencje przejęły prezydium powiatowych i miejskich rad narodowych. Na poziomie miast i gmin sprawy wyznaniowe nadzorowali osobiście naczelnicy miast (gmin)⁵.

Urzędem kierował dyrektor, który był powoływany przez Prezesa Rady Ministrów i jemu bezpośrednio podległy. Od 1974 r. Dyrektor Urzędu podniesiony został do rangi ministra „bez teki”, a od 1976 r. ministra – kierownika Urzędu⁶. Pierwszym dyrektorem UdSW został mianowany dotychczasowy szef Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk Antoni Bida (1950-1954). Na czele Urzędu stali następnie: Jan Izydorczyk (1954-1955), Marian Zygmantowski (1955-1956), Jerzy Sztachelski (1956-1961), Tadeusz Żabiński (1961-1965), Aleksander Skarżyński (1967-1971), Kazimierz Kąkol (1974-1980), Jerzy Kuberski (1980-1982), Adam Łopatka (1982-1987) i Władysław Loranc (1987-1989)⁷.

Należy podkreślić, że UdSW swoim zasięgiem objął całokształt spraw związanych z działalnością Kościoła. Rozstrzygał w sprawach zarówno stricte wyznaniowych, jak i w sprawach o charakterze ogólnym, o ile stroną był Kościół lub osoba duchowna. Formalnie podlegał Prezesowi Rady Ministrów, a w rzeczywistości podporządkowany był KC PZPR i aparatowi bezpieczeństwa⁸. Niestety bardzo szybko stał on się jednym z kilku podmiotów odpowiedzialnych za przygotowanie i wprowadzanie w życie represji wymierzonych w Kościół⁹.

⁴ H. MISZTAŁ – A. MEZGLEWSKI, *Zakres kompetencji*, 36.

⁵ R. WŁODKOWSKI, *Powstanie i organizacja referatów do spraw wyznań w prezydiach rad narodowych województwa szczecińskiego w latach 1950-1959*, w: *Spółeczeństwo–Państwo–Kościół (1945-2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Szczecin 15-16 VI 2000 r.*, red. A. Kawecki – K. Kowalczyk – A. Kubaja, Szczecin 2000, 84; H. MISZTAŁ – A. MEZGLEWSKI, *Zakres kompetencji*, 36-37.

⁶ H. MISZTAŁ – A. MEZGLEWSKI, *Zakres kompetencji*, 36.

⁷ M. KRAWCZYK, *Organy państwowo-partyjne*, 213-214.

⁸ Tamże, 215-218, 223-224.

⁹ M. KRAWCZYK, *Urząd do Spraw Wyznań a funkcjonowanie seminariów duchownych i służba wojskowa kleryków – studium historyczno – prawne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 35 (2016) 108, 31-32.

Jednym z ważniejszych nieformalnych zadań Urzędu była inwigilacja osób duchownych, co znalazło wyraz w systematycznym sporządzaniu charakterystyk niektórych biskupów i prezbiterów, do czego zostali zobowiązani referenci do spraw wyznań w prezydiach powiatowych i wojewódzkich rad narodowych. Zgromadzony w ten sposób materiał pozwalał skutecznie ingerować w wewnętrzne sprawy związków wyznaniowych w celu wymuszenia pożądaných postaw i zachowań duchowieństwa¹⁰. W Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), które stało się depozytariuszem archiwaliów UdSW, odnaleziono teczki personalne czterech biskupów częstochowskich: Zdzisława Golińskiego, Stefana Bareły, Stanisława Czajki i Franciszka Musiela. Zawarta w nich dokumentacja zawiera charakterystykę ich działalności, a tym samym stanowi interesujący materiał źródłowy do poznania polityki władz państwowych wobec rządców Kościoła częstochowskiego i jednocześnie postawy tychże wobec otaczającej rzeczywistości polityczno-społecznej.

Należy nadmienić, że ramy czasowe niniejszego artykułu wyznaczają daty funkcjonowania UdSW, w więc lata 1950-1989¹¹, choć wiadomości zawarte w niektórych dokumentach znajdujących się w aktach biskupów częstochowskich odnoszą się do wydarzeń sprzed 1950 r. Nie wykorzystano niestety akt biskupów: Tadeusza Szwaagrzyka, Miłosława Kołodziejczyka i Stanisława Nowaka, bowiem AAN nie przechowuje ich teczek personalnych. Nie wyklucza to jednak istnienia materiałów źródłowych do działalności tychże biskupów, które muszą być rozproszone w zasobie tej instytucji. Dotarcie do nich wymaga żmudnej i drobiazgowej kwerendy, na co nie pozwoliły autorowi względy czasowe, dotyczące zobowiązania wydawniczego. A szkoda, ponieważ umożliwiłoby to przedstawienie pełniejszego obrazu działalności duszpastersko-społecznej biskupów diecezji częstochowskiej. Niemniej w dotychczasowej historiografii Kościoła częstochowskiego nie wykorzystano jeszcze materiałów archiwalnych UdSW, stanowiących podstawową bazę źródłową niniejszego artykułu, który nawet w takiej formie wnosi nowy wkład w poznanie strony duszpasterskiej i społeczno-politycznej biskupów częstochowskich oraz stosunku władz państwowych wobec nich.

¹⁰ TENŻE, *Działalność Urzędu do Spraw Wyznań w zakresie tworzenia i obsady stanowisk kościelnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 24 (2013) 97, 144.

¹¹ Urząd do Spraw Wyznań został zniesiony w 1989 r. ustawą sejmową. Od 1988 r., przestała istnieć część wydziałów ds. wyznań szczebla wojewódzkiego. Zob. H. MISZTAŁ – A. MEZGLEWSKI, *Zakres kompetencji*, 37.

1. Biskupi diecezjalni

1.1 Bp Zdzisław Goliński

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na dokumenty zawierające charakterystykę osoby i działalności duszpastersko-społecznej bp Zdzisława Golińskiego¹². W *Karcie ewidencyjnej* z 1951 r. odnotowano, że nowy ordynariusz diecezji częstochowskiej nie brał udziału w życiu społecznym miasta. Nie należał do żadnych organizacji społecznych ani partii politycznych. Jego stosunek do Miejskiej Rady Narodowej określono jako obojętny. Miłym zaskoczeniem dla władzy państwowej były natomiast słowa biskupa wypowiedziane w czasie wizytacji Parafii św. Trójcy w Będzinie 15 września 1951 r., gdy apelował do wiernych, aby dołożyli starań do odbudowy kraju, mówiąc m.in. „Państwu pracę, a Bogu modlitwę”¹³.

Wypowiedzi utrzymane w takim tonie sprawiły, że w *Ankiecie personalnej*¹⁴ podkreślono, że bp Goliński nie występuje wrogo przeciw Polsce Ludowej, jakkolwiek jego stosunek do rzeczywistości politycznej trudno było uznać za pozytywny. Potwierdzeniem tego był negatywny stosunek wobec oświadczenia rządu z 18 marca 1949 r.¹⁵, jak rów-

¹² Bp Zdzisław Goliński ur. 27 grudnia 1908 r. w Urzędowie w powiecie krańickim w województwie lubelskim. Święcenia kapłańskie przyjął 28 czerwca 1931 r. w katedrze lubelskiej z rąk bp. sufragana lubelskiego Adolfa Józefa Jełowickiego. Mianowany 28 marca 1947 r. biskupem koadiutorem w diecezji lubelskiej. Sakrę przyjął 3 sierpnia 1947 r. w Lublinie. 22 kwietnia 1951 r. mianowany ordynariuszem diecezji częstochowskiej. Zmarł 6 lipca 1963 r. Zob. S. ZABRANIAK, *Rys biograficzny biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem. W stulecie urodzin Profesora dra hab. Zdzisława golińskiego biskupa częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, 71-86 (tamże obszerna literatura).

¹³ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Karta ewidencyjna bp Zdzisława Golińskiego nr 63/c Lublin.

¹⁴ Brak daty jej sporządzenia.

¹⁵ Chodzi o oświadczenie Władysława Wolskiego, ministra administracji publicznej, złożone 18 marca 1949 r. na ręce biskupa Zdzisława Choromańskiego, w którym wyrażono zaniepokojenie antypaństwową postawą „pewnych odłamów kleru” oraz żądano odcięcia się od „agentów imperializmu”, do których zaliczano Stolicę Apostolską. Ze względu na stosunek do oświadczenia duchownych „posegregowano” na pozytywne, obojętne i wrogie. Zob. *Oświadczenie Ministra Administracji Publicznej W. Wolskiego w sprawie antypaństwowej postawy hierarchii kościelnej i uregulowania stosunków między Państwem a Kościołem*, w: P. RAINA, *Kościół w PRL. Kościół*

niez niepodpisanie Apelu Sztokholmskiego¹⁶. Ponadto w czasie kazania wygłoszonego na Jasnej Górze 7 września 1953 r. mobilizował młodzież do walki o utrzymanie w szkołach modlitwy. Księżom nie zezwalał na utrzymywanie kontaktów z władzami świeckimi. Zaznaczono, że otoczony był duchowieństwem o obliczu reakcyjnym, natomiast w stosunku do księży postępowych¹⁷ zachowywał dystans. Wyrażał niezadowolony z powodu częstego wzywania przez władze administracyjne¹⁸.

W innym dokumencie *Dr Goliński Zdzisław, biskup – ordynariusz diecezji częstochowskiej* podkreślono, że jest on najmłodszym w Polsce biskupem ordynariuszem diecezji. Jego stosunek do Polski Ludowej, początkowo negatywny, z biegiem czasu uległ w niewielkim stopniu korzystnej zmianie, czego dowodem były pozytywne wypowiedzi na temat gospodarczych osiągnięć kraju. W efekcie zaliczono go do grona biskupów, z którymi można było dogadać się w sprawach społecznych. Jeżeli natomiast chodzi o sprawy religijne bp Goliński pozostawał nieugięty, walcząc uparcie o prawo Kościoła do prowadzenia swobodnej pracy duszpasterskiej i katechetycznej¹⁹.

Niezwykle interesującym źródłem znajdującym się w aktach bp. Golińskiego jest dokument zatytułowany *Charakterystyka kurii często-*

katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989, t. 1: 1945-1959, Poznań 1994, 142-143; A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 40-41; J. ŻUREK, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949-1956*, Warszawa – Katowice 2009, 49.

¹⁶ 25 marca 1950 r. uczestnicy odbywającego się w Sztokholmie Kongresu Obrońców Pokoju uchwalili deklarację: „Domagamy się stanowczego zakazu broni atomowej, jako oręża napaści wojennej i masowej zagłady ludzi. Żądamy ustanowienia ścisłej kontroli międzynarodowej nad wykonaniem tego postanowienia. Będziemy uważali za zbrodniarza wojennego rząd, który by pierwszy zastosował broń atomową przeciwko jakimkolwiek krajowi”. Ten tzw. Apel Sztokholmski miał wydźwięk antyamerykański i proradziecki. Rozpoczęto akcję zbierania podpisów. Aktywiści KOP w grupach dwu-trzyosobowych odwiedzali kolejne domy i mieszkania agitując za składaniem podpisów. Do poparcia apelu zmuszano również Kościoły i związki wyznaniowe. 9 czerwca 1950 r. Episkopat podjął decyzję odmawiającą podpisania apelu, co dało pretekst do usunięcia 434 księży i blisko 200 świeckich katechetów ze szkół i zlikwidowano wiele domów zakonnych. W celu złagodzenia represji 22 czerwca 1950 r. bp Zygmunt Choromański wydał deklarację, w której podkreślił chęć służenia sprawie pokoju i poparł Apel Sztokholmski. Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 59; J. ŻUREK, *Ruch „księży patriotów”*, 233.

¹⁷ Więcej na temat księży postępowych w przypisie nr 41.

¹⁸ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Ankieta personalna, k. 6-7

¹⁹ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Dr Goliński Zdzisław, biskup – ordynariusz diecezji częstochowskiej, k. 9.

chowskiej. W odniesieniu do II ordynariusza diecezji częstochowskiej podkreślono, że był człowiekiem bardzo inteligentnym, zrównoważonym i przebiegłym. Jego stosunek do władzy państwowej określono jako dyplomatyczny. Nie chcąc, by ujemnie oceniano jego osobę, w trakcie rozmów z władzami wojewódzkimi stosował „układny ton”, a z drugiej strony nie zgadzał się na żadne ustępstwa ze strony Kościoła i uparcie bronił jego praw. W publicznych wypowiedziach posługiwał się dwuznacznymi zwrotami, krytycznie odnosząc się do spraw polityczno-gospodarczych. Do najczęściej poruszanych przezeń kwestii należała aborcja, nazwana w omawianym dokumencie „spędzaniem płodu”, jak również odstępowanie od praktyk religijnych spowodowane nowoczesnymi rozrywkami takimi jak: kina, teatry, wycieczki czy prywatne samochody. Podkreślono, że biskup często wygłaszał płomienne kazania na Jasnej Górze. W kazaniu skierowanym do górników i hutników z okazji ich patronalnego święta zaatakował domy młodego górnika, nazywając je „rozsadnikami rozpusty i demoralizacji”. Skrytykował pracę zawodową kobiet, na utrzymanie których powinni zarabiać ich mężowie. A w dalszej części omówił trzy drogi polskiego katolicyzmu: walkę z bezbożnictwem, troskę o wielodzietność i realizację Wielkiej Nowenny przygotowującej do Millennium Chrztu Polski. Ponadto podkreślono, że szczególnie troszczy się o rozwój Towarzystwa Przyjaciół KUL w diecezji częstochowskiej²⁰. Z jego inicjatywy wierni diecezji częstochowskiej ufundowali nowy sztandar na 40-lecie KUL, który został osobiście przekazany przez bp. Golińskiego w trakcie uroczystej inauguracji roku akademickiego 9 listopada 1958 r.²¹.

²⁰ Bp Goliński jako absolwent i były wykładowca w KUL hojnie wspierał swoją byłą Alma Mater. Ofiary zbierane na KUL w diecezji częstochowskiej w okresie jego posługi były podobno największe w całej Polsce. Zob. A. BACA, *Biskup dr Zdzisław Goliński (1908-1963)*, Kazimierz Dolny 1998, 34.

²¹ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Charakterystyka kurii częstochowskiej, k. 13. Wspomniany sztandar został poświęcony przez bp Golińskiego na Jasnej Górze 3 listopada 1958 r. Wykonany był według projektu nadesłanego przez Rektorat KUL w kolorach: żółtym, czerwonym i białym. Z jednej strony na biało-żółtym tle umieszczono godło KUL: Najświętsze Serce Jezusa w złocistych promieniach i z napisem *Deo et Patriae*. Na drugiej stronie, biało-czerwonej, znalazła się kompozycja napisu KUL na białym tle z berłem rektorskim a na czerwonym tle zostały wyhaftowane złotą nicią emblematy fakultetów Uniwersytetu. Cały sztandar został ozdobiony złotą frędzlą zwieńczoną złotym pomponem w dolnym narożniku. Wzdłuż złotego galonu na czerwonym polu został umieszczony, ledwo widoczny, napis wykonany złotą nicią: Ufundowała w XL KUL 1918-1958 Diec. Częstochowska – Poświęcił Bp częstochowski na Jasnej Górze.

W *Charakterystyce bp. Zdzisława Golińskiego* z 14 lipca 1962 r. odnotowano, że ordynariusz diecezji częstochowskiej uchodził za przebiegłego dyplomatę, niektórymi posunięciami wykazującego gotowość znośnego współżycia z władzami. Z powodu konsekracji katedry katowickiej²² był przez pewien czas w niełasce prymasa Wyszyńskiego. Odzyskawszy jego względy, starał się ich nie stracić. Z władzami świeckimi unikał konfliktów. W kwestii postaw politycznych bp. Golińskiego zwrócono uwagę na rozbieżność pomiędzy słowami a konkretnymi czynami. W gronie współpracowników uskarżał się na prześladowania Kościoła, zapewniał, że skończył się czas ustępstw wobec władz. Zapowiadał wysłanie protestów w różnych sprawach i rozprawienie się z tzw. księżmi patriotami. W praktyce protestów takich nie wysyłał, a księży patriotów tolerował. Podkreślono również aktywną działalność bp. Golińskiego na forum Episkopatu, wyrażającą się w pełnieniu funkcji przewodniczącego Komisji Maryjnej. Czynn timer uczestniczył w realizacji 9-letniej Nowenny przygotowującej do obchodów Millennium Chrztu Polski. Był współorganizatorem i gospodarzem wielu zjazdów i uroczystości na Jasnej Górze, a wśród kleru diecezjalnego uchodził za rzecznika niezaostrzania stosunków z władzami państwowymi. Wysoko cenił własną osobę. W pracy lubił otaczać się młodymi księżmi, również na wyższe i lepsze stanowiska dobierał księży młodych, co nie spotkało się z uznaniem wśród starszego pokolenia prezbiterium częstochowskiego²³.

Ewidentnie publiczne wystąpienia bp. Golińskiego podlegały stałemu nadzorowi, w ramach którego odnotowywano wypowiedzi budzące zastrzeżenia. Do takich należały kazania wygłoszone w czasie wizytacji kanonicznych przeprowadzonych w parafiach Przeręb (17 kwietnia 1955 r.) i św. Marii Magdaleny w Radomsku (23-24 kwietnia 1955 r.). W Przerębie bp. Goliński mówił, że za wojny, niosące zagładę tylu istnień ludzkich, odpowiedzialni są przywódcy, w tym również i Stalin. Od 10 lat trwa w Polsce walka z religią. W Boga należy wierzyć nawet za cenę śmierci. Pokój na świecie jest dziełem Boga. Z kolei w Radomsku hierarcha ten przekonywał o wyższości religii nad państwem. Wła-

Drzewiec sztandaru został zakończony dużym dwuwypukłym orłem i dużą koroną z napisem na obręczy: *Deo et Patriae*. Zob. J. WALICKI, *Poświęcenie nowoufundowanego sztandaru dla KUL-u*, CzWD 32 (1958) 11, 460-461; S. ZABRANIAK, *Rys biograficzny biskupa*, 84.

²² Więcej na temat konsekracji katedry w Katowicach w dalszej części artykułu.

²³ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Charakterystyka ks. bp. Zdzisława Golińskiego z 14 lipca 1962 r., k. 35.

dza nie rozumie, jaką rolę mogłaby odegrać wiara w podniesieniu stopy życiowej robotnika, pracownika czy też oficera. Apelował do matek, aby pomagały w organizowaniu nauki religii w kościele, bo katecheza w szkole była zagrożona²⁴.

Uwagę pracowników Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie²⁵ zwrócił apel bp. Golińskiego skierowany do księży z prośbą o modlitwę w intencji kapłanów pozbawionych wolności. Sprawa dotyczyła bowiem prymasa Stefana Wyszyńskiego oraz kapłanów diecezji częstochowskiej: Stefana Farysia²⁶, Mariana Łososa²⁷ i Wacława

²⁴ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Wyciąg ze sprawozdania za miesiąc kwiecień 1955 z dnia 13 maja 1955 r., k. 12.

²⁵ W dniu 7 marca 1953 r., w dwa dni po śmierci Józefa Stalina, w celu uczczenia osoby dyktatora, Rada Państwa wydała dekret zmiany nazwy Katowice na Stalinogród, a województwa katowickiego na stalinogrodzkie. Anegdota mówi, że zamiast Katowic Stalinogrodem miała być Częstochowa, jednak zrezygnowano z tego zamiaru. W ramach odwilży październikowej dekretem z dnia 10 grudnia 1956 r. Rada Państwa przywróciła nazwy Katowice i województwo katowickie. Zob. W. DUCH, *Jak Katowice Stalinogrodem się stały*, w: <http://historia.org.pl/2013/12/10/jak-Katowice-Stalinogrodem-sie-staly>, [04.12.2017].

²⁶ Ks. Stefan Faryś został aresztowany przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Wieluniu z 27 na 28 listopada 1948 r. Pełnił wówczas funkcję wikariusza w parafii Rudlice. Został oskarżony o udzielanie pomocy żołnierzowi Konspiracyjnego Wojska Polskiego Janowi Małolepszemu pseudonim Murat. Został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi na 8 lat więzienia z utratą praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres 5 lat wraz z przypadkiem mienia na rzecz Skarbu Państwa. Wyrok odbywał w więzieniu Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi, Rawiczu (4,5 rok i we Wronkach (1,5 roku). Wyszedł na wolność 24 marca 1955. Zob. M.R. BOMBICKI, *Księża przed sądami specjalnymi 1944-1954*, Poznań 1993, 100-114; J. ZWIĄZEK, *Wyroki Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 4 III 1949 r. w sprawie kapłanów częstochowskich*, w: *Historyk i historia. In honorem Henrici Dominiczak*, red. J. Walczak, Częstochowa 1999, 147-172; K. JASIAK, *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Z dziejów II Konspiracji w środkowej Polsce w latach 1945-1955*, Opole 2008, 428, 447-448.

²⁷ Ks. Marian Łosoś, od 1946 r. administrator parafii Szyneków w powiecie wieluńskim, został aresztowany 24 listopada 1948 r. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Łodzi z dnia 4 marca 1949 r. został skazany na karę śmierci i utratę praw honorowych na zawsze wraz z przypadkiem całego mienia na rzecz skarbu państwa za współudział w zabójstwie Antoniego Praszczyka, Komendanta Gminnego organizacji „Służba Polsce”, dokonanego 21 sierpnia 1948 roku przez członków Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Ponadto zarzucano mu utwierdzanie w działalności terrorystycznej członków KWP przez zasilanie ich prasą („Niedziela”) i informacjami z radia londyńskiego. Decyzją Prezydenta RP z 13 maja 1949 r. karę śmierci zamieniono na karę dożywotniego więzienia. Został zwolniony na mocy powszechnej amnestii z 1956 r. W 1957 roku Sąd Wojewódzki w wyniku postępowania rewizyjnego uwolnił go od winy.

Ortotowskiego²⁸. Biskup poinformował, że w ostatnich dniach otrzymał list od ks. Łososia, z którego wynikało, że mimo izolacji nie załamał się na duchu, co świadczy o jego moralności i duchu chrześcijańskim²⁹.

30 października 1955 r. podczas tzw. wysiedlenia biskupów katowickich bp Goliński dokonał konsekracji katedry w Stalinogrodzie, pomimo że kilka dni przed uroczystością przybyła do niego delegacja księży śląskich, z ks. Franciszkiem Blachnickim na czele, z prośbą, aby wycofał się z udziału w dwuznacznej uroczystości³⁰. W piśmie skierowanym do wikariusza kapitulnego diecezji stalinogrodzkiej, ks. infułata Jana Piskorza, 26 października 1955 r. bp Goliński proponował odroczenie uroczystości, gdyż „winna ona być przede wszystkim czynnością liturgiczną biskupa”. Zaznaczył również, że konsekracja katedry przez obcego biskupa sprawi przykrość bp. Stanisławowi Adamskiemu. Jakkolwiek, kierując się „ogólniejszymi racjami” – jak sam twierdził – zdecydował się konsekrować katedrę³¹. Wydarzenie to, budzące po dzień dzień wiele kontrowersji, znalazło odbicie w piśmie Leonarda Łącznego, kierownika Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu do UdSW w Warszawie, zatytułowanym *Echa konsekracji katedry stalinogrodzkiej*. Dowiadujemy się z niego,

Zob. M.R. BOMBICKI, *Księża przed sądami specjalnymi*, 100-114; J. ZWIĄZEK, *Wyroki Sądu Wojewódzkiego*, 147-172; K. JASIAK, *Działalność partyzancka*, 428, 448-449.

²⁸ Ks. Waław Ortowski, od 10 lipca 1945 r. proboszcz parafii Konopnica. Aresztowany 3 grudnia 1948 r. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Łodzi z dnia 4 marca 1949 r. został skazany na karę śmierci i utratę praw honorowych na zawsze wraz z przepadkiem całego mienia na rzecz skarbu państwa za zlecenie zabójstwa Antoniego Praszczyka, Komendanta Gminnego organizacji „Służba Polsce”, dokonanego 21 sierpnia 1948 roku przez członków Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Decyzją Prezydenta RP z 13 maja 1949 r. karę śmierci zamieniono na karę dożywotniego więzienia. Został zwolniony na mocy powszechnej amnestii z 1956 r. W 1957 roku Sąd Wojewódzki w wyniku postępowania rewizyjnego uwolnił go od winy. Zob. M.R. BOMBICKI, *Księża przed sądami specjalnymi*, 100-114; J. ZWIĄZEK, *Wyroki Sądu Wojewódzkiego*, 147-172; K. JASIAK, *Działalność partyzancka*, 428, 448-449.

²⁹ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Wyciąg z pisma PWRN w Stalinogrodzie z 22 listopada 1954 r., k. 8.

³⁰ A. GRAJEWSKI, *Wygnanie. Diecezja katowicka w czasach stalinowskich*, Katowice 2002, 174-175.

³¹ *Pismo bp Z. Golińskiego do ks. Jana Piskorza, wikariusza kapitulnego diecezji śląskiej w Stalinogrodzie z 26 października*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, 294-296; J. KOWALSKI, *Prawdy, półprawdy, mity i legendy narosłe wokół osoby biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, 280; TENŻE, *Taka prawda jawi się w listach Prymasa Polski do bpa Golińskiego i bpa Golińskiego do ks. inf. Jana Piskorza i bpa Stanisława Adamskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, 297-303.

że wśród księży wielkopolskich rozpowszechniona była wiadomość mówiąca o tym, że bp Goliński dokonał konsekracji na podstawie pełnomocnictwa otrzymanego od bp. Michała Klepacza, bez zgody bp. Stanisława Adamskiego. Tymczasem bp Klepacz nie posiadał władzy do udzielenia takiego pełnomocnictwa i dlatego sprawa miała być wyjaśniana przez Stolicę Apostolską. Uroczystość konsekracji, choć zaproszeni na nią byli księża z całej Polski, wypadła bardzo skromnie. Z diecezji katowickiej wzięło w niej udział zaledwie 16 kapłanów, a w uroczystym obiedzie przygotowywanym na 500 uczestników było jedynie 60 osób³². Powyższy dokument potwierdza, że ks. inf. Jan Piskorz zwrócił się z prośbą o konsekrację katedry do bp. Michała Klepacza, który pod nieobecność internowanego Prymasa Stefana Wyszyńskiego pełnił funkcję przewodniczącego Episkopatu Polski. Bp Klepacz, tłumacząc się chorobą, udzielił pełnomocnictwa do konsekracji bp. Golińskiemu³³.

Od lipca 1958 r., po krótkim okresie normalizacji stosunków pomiędzy Państwem a Kościołem (1956-1958), władze komunistyczne ponownie zaostrzyły politykę wyznaniową. Do najważniejszych pól konfliktu należały: polityka finansowa³⁴, nauczanie wiary³⁵ oraz bu-

³² AAN, UdSW, sygn. 125/203, Pismo Leonarda Łącznego kierownika Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Poznaniu do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z 23 listopada 1955 r., k. 11.

³³ *Pismo bp Z. Golińskiego do bp. Stanisława Adamskiego z 26 października 1956 r.*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem*, 293; J. KOWALSKI, *Prawdy, półprawdy, mity i legendy*, 280.

³⁴ W dniu 25 lutego 1959 r. minister finansów wydał okólnik, na mocy którego osoby prawne i fizyczne Kościoła katolickiego zobligowane zostały do płacenia podatku od nieruchomości, podatku lokalowego, miejskiego, od wzbogacenia wojennego, a także gruntowego, obrotowego i dochodowego. Najbardziej dotkliwym i wykorzystywanym do niszczenia bazy materialnej Kościoła był podatek dochodowy, gdyż okólnik wprowadził bardzo niekorzystny sposób jego naliczania. Wysokość osobistego podatku osób duchownych wzrosła 2-5 razy w zależności od wielkości parafii, a na instytucje kościelne nałożono podatek w wysokości 65%. Zwolnienie dochodu z opodatkowania mogło nastąpić tylko wówczas, gdy w całości został przeznaczony na kult religijny, który rozumiano w bardzo wąskim zakresie. Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 196-197; Ł. MAREK, *Kler to nasz wróg. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009, 88-89.

³⁵ W dniu 4 sierpnia 1958 r. minister oświaty Władysław Bieńkowski wydał zarządzenie stwierdzające, iż od 1 września 1958 r. nauczycielami religii w szkołach państwowych nie mogą być osoby zakonne. W myśl wydanego tego samego dnia okólnika dotyczącego przestrzegania zasad świeckości szkoły nie wolno było wieszć w szkole emblematów religijnych. Sprzeczne ze świeckim charakterem szkoły było również odmawianie modlitwy w szkole przed rozpoczęciem i po zakończeniu przedmiotów

downictwo sakralne³⁶. Bp Goliński podejmując rozmowy z władzami wojewódzkimi, osobiście zaangażował się w obronę praw Kościoła do przekazywania wiary w szkole i punktach katechetycznych oraz do tworzenia nowych parafii i wznoszenia świątyń. Zachowały się notatki z rozmów przeprowadzonych przez ordynariusza diecezji częstochowskiej z Przewodniczącym Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach (13 sierpnia i 27 listopada 1959 r.), jak również z Przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi (14 października 1960 r.). W trakcie pierwszej z tych rozmów przewodniczący próbował wpłynąć na bp. Golińskiego, aby w czasie kazań wygłaszanych na Jasnej Górze 15-16 i 26 sierpnia znalazły się zwroty podkreślające rozwój i dorobek XV-lecia Polski Ludowej. W odpowiedzi bp Goliński oznajmił, że prośbę tę przekaze paulinom, lecz nie może zagwarantować jej spełnienia, ponieważ nie są mu oni kanonicznie podporządkowani, a ponadto uroczystości na Jasnej Górze mają charakter ogólnopolski i tematykę kazań określają władze Episkopatu Polski³⁷.

W kolejnym punkcie rozmowy poruszona została kwestia niepłacenia podatków przez podległe biskupowi duchowieństwo, w tym również przez bp. Stanisława Czajkę, proboszcza parafii św. Zygmunta w Częstochowie. Odnosząc się do tego zarzutu hierarcha częstochowski oświadczył, że podatki powinny być płacone przez duchowieństwo, ale jednocześnie podkreślił, że ich wymiar był stanowczo za wysoki i dlatego księża nie są w stanie z nich się wywiązać. Z takim problemem borykała się również Kuria Diecezjalna w Częstochowie, która została

obowiązkowych. Od września 1958 roku lekcje religii miały odbywać się po skończeniu wszystkich innych zajęć i w maksymalnym wymiarze jednej godziny tygodniowo. W ten sposób rozpoczęła się, kontynuowana przez następne trzy lata, akcja władz, która doprowadziła do całkowitego usunięcia nauki religii ze szkół państwowych wszystkich typów. Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 147-148.

³⁶ Okólnik nr 3 wydany przez UdSW 27 marca 1957 r. umożliwił budowę nowych oraz rozbudowę starych kościołów i kaplic. Od stycznia 1957 do maja 1958 roku władze wojewódzkie udzieliły 245 zezwoleń na budowę obiektów sakralnych, tj. ponad dwa razy więcej niż w całym okresie powojennym. Fakt ten zaniepokoił kierownictwo PZPR, w rezultacie czego w maju 1958 r. udzielono upomnienia władzom województw przodujących w udzielaniu zezwoleń, w czerwcu zaś wydano instrukcję o wstrzymaniu wydawania nowych, pozytywnych decyzji. Co więcej, wiele uzyskanych wcześniej pozytywnych decyzji cofnięto. Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 118, 164.

³⁷ AAN, UdSW, sygn., 125/203, Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z ordynariuszem diecezji częstochowskiej w dniu 13 sierpnia 1959 r., k. 23.

zobowiązana do zapłacenia podatku w wysokości 2 700 000 zł, z czego ponad 2 miliony stanowił domiar za wydawanie „Niedzieli”, która przestała się ukazywać w 1953 r. W przekonaniu biskupa celem polityki podatkowej było zniszczenia materialnych podstaw Kościoła³⁸.

W rozmowie podjęto również kwestię budownictwa sakralnego. Bp Goliński wyraził niezadowolenie z faktu wstrzymania przez władze wojewódzkie zezwolenia na budowę kościoła św. Jakuba w Częstochowie, chociaż parafia poniosła poważne koszty związane ze zorganizowaniem konkursu architektonicznego przy udziale SARP oraz na wykonanie projektu budowy. Nie wyrażono również zgody na budowę kościoła w Rogoźniku, chociaż istniała tam parafia, a nabożeństwa odbywały się przy figurze przydrożnej. Biskup zaznaczył, że jeżeli władze obawiają się finansowego obciążenia ludności, to zwraca się z prośbą o zezwolenie na korzystanie z zaadaptowanej do celów liturgicznych drewnianej szopy. Na przeszkodę napotykała również budowa kościoła w Będzinie – Małobądku. Pomimo że parafia odstąpiła parcelę pod budowę szkoły, boiska sportowego i bloków mieszkalnych, to władze miejskie nie wyraziły zgody na odstąpienie pożydowskiej parceli graniczącej z terenami parafialnymi, na których planowano wznieść kościół. W odpowiedzi przewodniczący oświadczył, że w pierwszej kolejności należy dokończyć rozpoczęte budowy kościołów, na które wyrażono już zgody³⁹.

Bp Goliński oświadczył również, że od początku posługi w diecezji częstochowskiej starał się być pozytywnie ustosunkowany do władz państwowych, przez co niektórzy określali go mianem „komunizującego”. Jednak wobec niespełnienia przez państwo potrzeb Kościoła, niewyrażenia zgody na budowę nowych świątyń i erygowanie parafii, będzie zmuszony zmienić swoje stanowisko⁴⁰.

Głównym tematem rozmowy przeprowadzonej 27 listopada 1959 r. było tym razem budownictwo sakralne. Przewodniczący Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach domagał się wyjaśnień

³⁸ AAN, UdSW, sygn., 125/203, Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z ordynariuszem diecezji częstochowskiej w dniu 13 sierpnia 1959 r., k. 23.

³⁹ AAN, UdSW, sygn., 125/203, Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z ordynariuszem diecezji częstochowskiej w dniu 13 sierpnia 1959 r., k. 24-25.

⁴⁰ AAN, UdSW, sygn., 125/203, Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z ordynariuszem diecezji częstochowskiej w dniu 13 sierpnia 1959 r., k. 24.

w sprawie budowy kaplicy w Częstochowie przy ul. Słowackiego, jak również nielegalnej adaptacji pomieszczeń do celów kultu religijnego w Rogoźniku, Sosnowcu – Dandówce, Dobieszowicach, Częstochowie przy ul. Buczka, które dokonane zostały za wiedzą kurii diecezjalnej. Bp Goliński wyjaśniał, że został do tego zmuszony brakiem zezwolenia na budowę obiektów sakralnych. Nie mógł dopuścić przecież, aby ludzie modlili się pod gołym niebem, tak jak to miało dotychczas miejsce w Rogoźniku. Z jego wiedzy wynikało, że w Częstochowie przy ul. Buczka poczynione zostały kroki w sprawie przygotowania garaży i to nie pod obiekty sakralne, ale pod salki katechetyczne, gdzie mogłyby się odbywać lekcje religii. Biskup oświadczył, że ma zamiar złożyć zażalenie do władz centralnych, ponieważ w Częstochowie, w porównaniu do innych miast, usunięto religię z największej liczby szkół⁴¹. Wyraził oburzenie, że w Polsce nie ma instytucji, która czuwałaby nad przestrzeganiem praworządności przez władze administracyjne, o czym przekonał się zwracając się do Prokuratury Generalnej w sprawie niezgodnego z prawem wymierzenia podatków przez Ministerstwo Finansów. Prokuratura nie była jednak zainteresowana wyjaśnieniem sprawy, odsyłając wnioskodawcę do Ministerstwa Finansów⁴².

W trakcie rozmowy przeprowadzonej 14 października 1960 r. w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi poruszono kwestię „podburzających” wypowiedzi księży z Radomska i Pajęczna, podrywających autorytet kierowników szkół i nauczycieli, jak również przemówienia wygłoszonego przez ordynariusza 27 sierpnia 1960 r. w Ciężkowicach, w którym oskarżył władzę wojewódzkie o utrudnianie budowy obiektów sakralnych. Biskup wyjaśniał, że jego przemówienie, wyjęte z kontekstu, zostało źle zrozumiane. Oświadczył przy tym, że w swoim postępowaniu kieruje się prawem kanonicznym, prawem państwowym, ale przede wszystkim własnym sumieniem. Dla Państwa uczynił bardzo dużo, publicznie popierając m.in. budowę szkół Tysiąclecia. Jego kazania były ukłonem w stronę władz komunistycznych. W zaistniałej sytuacji nie może jednak pozostać biernym wobec cier-

⁴¹ W Częstochowie na 57 istniejących szkół podstawowych i średnich w 50 całkowicie zlikwidowano katechizację, a w pozostałych siedmiu nauczano religii tylko w niektórych klasach. W tym zakresie zaczęto mówić o „doświadczeniu częstochowskim”, które stawiano za wzór. Zob. A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 155.

⁴² AAN, UdSW, sygn., 125/203, Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z biskupem ordynariuszem diecezji częstochowskiej w dniu 27 listopada 1959 r., k. 27-28.

pienia księży i wiernych. Przyczyną wypowiedzi księży z Radomska i Pajęczna było usuwanie religii ze szkół. Biskup zwrócił się z prośbą o zgodę na erygowanie parafii i budowę kościoła w Kleszczowie i kaplicy w Szczepolicach. W odpowiedzi usłyszał, że jest to niemożliwe ze względu na brak odpowiedniego klimatu politycznego i brak środków materialnych⁴³.

Trudnym aspektem posługi bp. Golińskiego w tym czasie był stosunek do tzw. księży patriotów⁴⁴. Zachowało się pismo z 13 kwietnia 1961 r., jakie wysłał on do księży patriotów z terenów diecezji częstochowskiej, będące wyrazem troski pasterskiej o zachowanie jedności prezbiterów Kościoła częstochowskiego. Biskup pisał: „Przywołując Księdzu przed oczy wyjątkowo trudne warunki, w jakich pracuje obecnie w Polsce Kościół katolicki, w imię miłości Boga i Kościoła, w imię bratniej miłości kapłańskiej, proszę księdza serdecznie, by nie wciągał się do żadnych organizacji, które działają lub mogą działać na szkodę Kościoła przez odrywanie jego jedności i zwartości, by nie jeździł na takie zjazdy, by nie wygłaszał żadnych przemówień i nie składał żadnych deklaracji bez wiedzy swego biskupa. Mam nadzieję, że ksiądz odpowie na tę moją serdeczną prośbę równie serdecznym zrozumieniem, pamiętając na swoje obietnice złożone przy święceniach kapłańskich”⁴⁵.

Hierarcha częstochowski znalazł się w gronie 14 polskich biskupów⁴⁶, którzy wzięli udział w pierwszej sesji Soboru Watykańskiego II,

⁴³ AAN, UdSW, sygn., 125/203, Notatka z rozmowy z bp. Zdzisławem Golińskim, ordynariuszem diecezji częstochowskiej, przeprowadzonej w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi w dniu 14 października 1960 r. przez ob. Franciszka Grochalskiego, Przewodniczącego Prezydium, przy udziale ob. Jerzego Prymy wiceprzewodniczącego i w obecności ob. Leona Karwata kierownika Wydziału do Spraw Wyznań, k. 29-30.

⁴⁴ Tak nazywano duchownych deklarujących swą lojalność wobec Polski Ludowej. Władze państwowe wyróżniały w ten sposób swoich kapłanów na tle całej reszty duchowieństwa, jakoby niepatriotycznego, bo wysługującego się Watykanowi, kapitalistycznemu i amerykańskiemu imperializmowi oraz zachodniemu rewizjonizmowi. Inne nazwy używane na określenie tej grupy duchowieństwa to „księża postępowi” (pozostali byli bowiem zacofani, stanowili ciemnogród) lub „pozytywni” (dobrze usposobieni wobec socjalizmu i władzy ludowej). Zob. J. ŻUREK, *Ruch „księży patriotów”*, 32-33.

⁴⁵ AAN, UdSW, sygn., 125/203, Pismo bp Zdzisława Golińskiego do ks. Stanisława Patory z 13 kwietnia 1961, k. 33

⁴⁶ Pozostali biskupi to: abp Antoni Baraniak (diecezja poznańska), bp Zygmunt Chormański (diecezja warszawska), bp Michał Klepacz (diecezja łódzka), bp Kazimierz Kowalski (diecezja chełmińska), bp Antoni Pawłowski (diecezja włocławska), bp Franciszek Jop (administracja apostolska w Opolu), bp Tomasz Wilczyński (administracja apostolska w Olsztynie), bp Edmund Nowicki (administracja apostolska w Gdańsku), bp

trwającej od 11 października do 8 grudnia 1962 r.⁴⁷. UdSW dysponowało z tego czasu notatką o przebiegu uroczystych powitań powracających z Rzymu biskupów. I tak powitanie bp. Golińskiego odbyło się w katedrze częstochowskiej 16 grudnia 1962 r. Uczestniczyło w nim 500 wiernych. W przemówieniu ordynariusz podkreślił, że celem soboru była umiarkowana odnowa. Została stworzona możliwość zmian w diecezjach, parafiach i rodzinach. Nie zostały jednak zniesione, ani też złagodzone wymagania Kościoła wobec wiernych. Chrześcijaństwo nadal pozostanie trudną wiarą. O ile komunizm głosił: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się”, o tyle sobór wychodzi z szerszym hasłem: „Ludzie dobrej woli, wspólnej wiary i zdrowych zasad moralnych łączcie się”⁴⁸.

Godna uwagi jest notatka przybliżająca okoliczności śmierci bp. Golińskiego. 5 lipca⁴⁹ 1963 r. około godz. 9.00 ordynariusz wraz z kapłanem ks. Władysławem Gołębem oraz jezuitami Tomaszem Nawrockim i Mroczkim udał się do Blachowni, gdzie korzystając z ładnej pogody, opalał się nad strumykiem. Ok. godz. 14.00 biskup doznał porażenia słonecznego, w wyniku którego nastąpił paraliż nóg, jednej ręki i mowy. Natychmiast przewieziono biskupa do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie i wezwano lekarza – Wojciecha Ruszkowskiego, który stwierdził wysokie ciśnienie krwi. Ok. godz. 21.00 na skutek wylewu krwi do mózgu nastąpił zgon. 7 lipca 1963 roku o godz. 2.30 Kuria Częstochowska powiadomiła o śmierci biskupa Golińskiego wszystkie kurie na terenie kraju. Polecono codziennie dzwonić dzwonami we wszystkich kościołach na terenie diecezji częstochowskiej przez 10 minut o godz. 8.00, 12.00 i 20.00 do czasu pochowania zwłok. Tego samego dnia z Rzymu wracał prymas Wyszyński. Gdy około godz. 11.30 pociąg zatrzymał się na stacji w Częstochowie, Prymas w kilku słowach wyraził ubolewanie

Herbert Bednorz (diecezja katowicka), bp Karol Wojtyła (diecezja krakowska), bp Jan Fondaliński (diecezja łódzka), bp Walenty Wójcik (diecezja sandomierska), kard. Stefan Wyszyński (prymas Polski, abp metropolita gnieźnieński i warszawski). Zob. P. RAINA, *Pierwsza sesja Soboru Watykańskiego II*, „Studia Prymasowskie” 6 (2012), 314.

⁴⁷ P. RAINA, *Pierwsza sesja Soboru*, 314, 316, 339; W. WŁAŻŁAK, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951-1963)*, Kraków 2000, 130.

⁴⁸ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Notatka z uroczystości powitań biskupów wracających z Rzymu grudzień 1962 r., k. 37.

⁴⁹ W dokumencie podano błędnie datę dzienną. Powinno być 6 lipca. Zob. W. GOŁĄB, *Ostatnie chwile życia ks. bpa Zdzisława Golińskiego, II ordynariusza diecezji częstochowskiej*, CzWD 37 (1963) 8-9, 184-186.

z powodu śmierci bp. Golińskiego. Kanclerz E. Banaszek wszedł do pociągu i w czasie podróży do stacji Koluszki uzgodnił z prymasem S. Wyszyńskim szczegóły uroczystości pogrzebowych. Ponieważ biskup pomocniczy Stanisław Czajka przebywał na urlopie w Ustce, tymczasowo sprawy kurialne przejął drugi biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej Stefan Bareła⁵⁰.

1.2 Bp Stefan Bareła

Akta personalne bp. Stefana Bareły⁵¹ w UdSW są niezwykle skromne, ograniczają się w zasadzie do dwóch dokumentów i kilku stenogramów kazań. Charakterystyka tego hierarchy, jeszcze jako biskupa pomocniczego, została przedstawiona w piśmie Władysława Dyby, kierownika Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach, skierowanym do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie. Podkreślono w niej, że bp Bareła nie brał udziału w zjazdach i konferencjach organizowanych przez ruch księży patriotów. Utrzymywał kontakty i znajomości z księżmi związanymi z kierownictwem kurii. W wygłoszonych kazaniach nie stwierdzono wrogich wystąpień. Jakkolwiek w wystąpieniach skierowanych do kleryków ośmieszał i podważał zmiany społeczno-ustrojowe zachodzące w Polsce Ludowej. Ślubowanie na wierność PRL złożył 19 grudnia 1955 r.⁵². Podpisał też Wiedeński Apel

⁵⁰ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Notatka dot. okoliczności śmierci bp Golińskiego z 8 lipca 1963 r., k. 52.

⁵¹ Stefan Bareła ur. 24 czerwca 1916 r. w Zapolicach k. Radomska. Święcenia kapłańskie przyjął 25 marca 1944 r. z rąk bp. T. Kubiny. Jako neoprezbiter został oddelegowany do pracy w Seminarium Duchownym w charakterze prefekta. W latach 1945-1951 pełnił funkcję wikariusza w Wieruszowie. 5 maja 1950 r. uzyskał stopień naukowy doktora teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. 14 lipca 1951 r. został mianowany kapłanem bp. Golińskiego. W latach 1952-1954 studiował teologię moralną na KUL. 1 września 1954 r. został mianowany wicerektorem Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie. Od 21 sierpnia 1956 r. pełnił funkcję ojca duchownego i jednocześnie wykładowcy teologii moralnej i ascetyki w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie. 26 października 1960 został mianowany biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej. Święcenie biskupie otrzymał 8 stycznia 1961 r. w katedrze częstochowskiej. 17 stycznia 1964 r. został mianowany biskupem diecezjalnym diecezji częstochowskiej. Zmarł 12 lutego 1984 r. Zob. M. MIKOŁAJCZYK, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu księdza biskupa Stefana Bareły*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła III Biskup Częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska – M. Duda – M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, 17-32.

⁵² Duchowni zostali zobowiązani do składania ślubowania na wierność PRL na pod-

Pokoju⁵³. Według opinii części miejscowego duchowieństwa, należał do ludzi umiarkowanych, spokojnych i zrównoważonych. Kapłani zakładali, że będzie lepiej współpracował z bp. Z. Golińskim niż bp. S. Czajka, który miał zostać odsunięty na dalsze tory. Niezbyt przychylnie został natomiast przyjęty przez kurialistów, którzy widzieli nowym sufraganiem ks. Władysława Gołęba, dotychczasowego kapelana bp. Golińskiego, uchodzącego w kurii za „szarą eminencję”. Na rzecz zagospodarowania nowego biskupa kuria diecezjalna wyznaczyła specjalną składkę, nazwaną w dokumentacji UdSW „haraczem”. Była ona w wysokości 200 zł od każdego proboszcza i 100 zł od każdego wikariusza. Odnotowano również, że konsekracja odbyła się 8 stycznia 1961 w katedrze częstochowskiej. Głównym konsekratorem był bp. Goliński, a współkonsekratorami bp. Stanisław Czajka i abp Karol Wojtyła⁵⁴.

Drugi dokument znajdujący się w aktach bp. Bareły odnosi się do „Orędzia biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim” z 18 listopada 1965 r. i zawiera wypowiedzi biskupów na ten temat. Warto przypomnieć, że pretekstem do wystosowania „Orędzia” było zakończenie obrad Soboru Watykańskiego II, a przede wszystkim zbliżające się główne obchody Milenium Chrztu Polski. Nie ulega wątpliwości, że motywem kierującym polskimi biskupami była chęć wpłynięcia na stanowisko episkopatu niemieckiego w sprawie uznania rozstrzygnięć poczdamskich dotyczących polskiej granicy zachodniej za ostateczne, co pozytywnie wpłynęłoby na rządzącą w RFN chadecję w celu zawarcia układu polsko-niemieckiego w tej optyce, a w konsekwencji umożliwiłoby Stolicy Apostolskiej ustanowienie na tzw. Ziemiach Odzyskanych stałej administracji kościelnej. Głównym

stawie dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych z 10 lutego 1953 r. Władze państwowe, wbrew literalnemu brzmieniu dekretu, wzywały do złożenia ślubowania nie tylko obejmujących stanowisko kościelne, ale także tych, którzy pełnili swoje funkcje od wielu lat. Aktom ślubowania nadawano charakter specjalnych uroczystości. Zob. M. KRAWCZYK, *Działalność Urzędu do Spraw Wyznań*, 144-146.

⁵³ Wiedeński Apel Pokoju z 1955 r., analogicznie jak Apel Sztokholmski, wzywał do zakazu produkcji broni atomowej. W rzeczywistości miał wydźwięk antyamerykański i proradziecki. W przeciwieństwie do Apelu Sztokholmskiego nie spotkał się on z oporem księży, którzy w obawie przed zaostreniem represji wobec Kościoła masowo składali pod nim swoje podpisy. Zob. A. STPICZYŃSKA, „*Pokojowa*” *działalność „księży patriotów” na Pomorzu Nadwiślańskim*, „*Dzieje Najnowsze*” 43 (2011) 4, 20.

⁵⁴ AAN, UdSW, sygn. 78/9A, Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach, Wydział do Spraw Wyznań do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z 28 lutego 1961 r., k. 1-2.

autorem tekstu orędzia był abp wrocławski Bolesław Kominek, któremu w ostatecznej redakcji pisma pomagali kard. S. Wyszyński, abp K. Wojtyła i bp Kazimierz Kowalski. Treść orędzia została zdominowana przez historyczną analizę stosunków polsko-niemieckich, w których podkreślono zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty tysiącletniego sąsiedztwa. Orędzie kończyło się znamienymi słowami „przebaczamy i prosimy o przebaczenie”. W dwa dni później ukazało się „Pozdrowienie biskupów niemieckich dla polskich braci w biskupim posłannictwie i odpowiedź na list z dnia 18 listopada 1965 roku”, w którym mimo formalnych podziękowań i prośby o przebaczenie zabrakło wyraźnego opowiedzenia się episkopatu niemieckiego za nienaruszalnym i ostatecznym charakterem polskiej granicy zachodniej⁵⁵.

Duża liczba polskich katolików nie rozumiała sensu „Orędzia” i skłonna była uznać je za wystąpienie niezgodne z polskim interesem narodowym. Stąd władze państwowe postanowiły wykorzystać sprawę „Orędzia” do maksymalnego ograniczenia poparcia społecznego dla hierarchii kościelnej oraz wywołania na tym tle podziałów w łonie wyższego i niższego duchowieństwa. Wszczęto jedną z największych kampanii propagandowych przeciwko polskiemu episkopatowi, którą podjęły wszystkie środki masowego przekazu kontrolowane przez KC PZPR. Ponadto w zakładach pracy oraz w różnych instytucjach państwowych organizowano zebrania i masówki, które kończyły się przyjmowaniem rezolucji potępiającej postawę episkopatu⁵⁶. Do kurii biskupich zaczęły napływać listy protestacyjne. Do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie najwięcej listów nadesłali pracownicy zakładów położonych na terenie Myszkowa⁵⁷.

We wspomnianym dokumencie zawierającym analizę wypowiedzi biskupów polskich na temat orędzia podkreślono, że bp Bareła niechętnie mówił na ten temat. Twierdził, że powrócił z soboru⁵⁸, by wcielić jego uchwały w życie. Jego zdaniem władze państwowe wciągały Ko-

⁵⁵ A. DUDEK – R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce*, 217-220.

⁵⁶ Tamże, 221-222.

⁵⁷ AKMCz, sygn. 100/95, t. 1-2, Protesty w sprawie orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich nadesłane do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie w 1966 r., brak paginacji.

⁵⁸ Bp S. Bareła uczestniczył w obradach Soboru Watykańskiego II na sesjach: drugiej (03.09-04.12.1963 r.), trzeciej (04.09.-21.11.1964 r.) i czwartej (14.09.-08.12.1965 r.). Zob. M. MIKOŁAJCZYK, *Biskup Stefan Bareła – Pasterz oddany bez reszty Kościołowi*, VeC 6 (2016), 197.

ściół na płaszczyznę polityczną, co nie było korzystne dla Kościoła. Orędzie nie było sprawą polityczną tylko soboru, który zalecał prowadzenie rozmów na płaszczyźnie porozumienia. Oświadczył, że biskupi z RFN ogłaszając orędzie, wybrali dogodnie dla siebie fragmenty, natomiast nie podali całej treści orędzia. Zalecał, by księża nie rozmawiali na temat orędzia z wiernymi, gdyż taka dyskusja może narazić ich na nieprzyjemności⁵⁹.

2. Biskupi pomocniczy

2.1. Bp Stanisław Czajka

W dokumentach UdSW działalność duszpasterska i społeczno-polityczna bp. Stanisława Czajki⁶⁰ została określona jako wroga wobec PRL-u. Taki wydźwięk posiadało opracowanie kierownika Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie, Stanisława Woźniaka, z 10 lutego 1955 r., noszące znamieny tytuł *Wroga działalność biskupa Stanisława Czajki*. Dowodem tego miał być fakt, że w okresie referendum 1946 r. oraz wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. bp Czajka współpracował z nielegalną organizacją⁶¹ „Odro-

⁵⁹ AAN, UdSW, sygn. 78/9A, Załącznik do Informacji Nr 223/IV/65 zawierający wypowiedzi biskupów polskich w związku z orędziem skierowanym do biskupów niemieckich za okres od 7 grudnia do 16 grudnia 1965 r.

⁶⁰ Stanisław Czajka ur. 13 listopada 1897 r. w Kamiennej w powiecie wrocławskim. Święcenia kapłańskie przyjął 13 czerwca 1920 r. z rąk bp. Stanisława Zdzitowieckiego. Mianowany biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej 5 sierpnia 1944 r., konsekrowany 28 października t. r. Zmarł 4 lipca 1965 r. Zob. J. ZWIĄZEK, *W służbie Niepokalanemu Sercu Maryi. Życie i działalność biskupa Stanisława Czajki*, CzST 37 (2009), 205-250; M. JELONEK, *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897-1965)*, Częstochowa 2017 (tam też obszerna literatura).

⁶¹ Na przełomie lat 1945/1946 oddziały podziemia antykomunistycznego (Konspiracyjne Wojsko Polskie i Narodowe Siły Zbrojne) zagrożone aresztowaniami koncentrowały się wokół Częstochowy. Okoliczne lasy były miejscem starć z oddziałami szeroko rozumianego aparatu represji. Władze partyjne obciążyły hierarchię kościelną odpowiedzialnością za wytworzenie odpowiedniego nastroju sprzyjającego atakom na demokrację ludową. Doszło nawet do specjalnych konferencji z bp. Teodorem Kubiną i bp. S. Czajką. 26 kwietnia 1946 r. funkcjonariusze UB przeprowadzili rewizję w Domu Księży Emerytów w Częstochowie, podejrzewając, że może mieścić się w nim punkt kontaktowy nielegalnych organizacji. Tego dnia o godz. 9.30 aresztowano bp. Czajkę i przesłuchiwano go przez 13 godzin. Tym samym stał się on pierwszym

dzenie Polski”⁶², która nasyłała do Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej ludzi mających wprowadzać ferment i rozbijać od wewnątrz partię, jak również udzielała pomocy Stanisławowi Mikołajczykowi w dojściu do władzy. Ponadto bp Czajka zachęcał młodzież do działalności w organizacjach katolickich, takich jak Sodaliczka Mariańska, celem odciążenia jej od wstępowania do „postępowych” organizacji młodzieżowych, takich jak Związek Walki Młodych (ZWM), czy później Związek Młodzieży Polskiej (ZMP)⁶³.

W innym dokumencie podkreślono, że antypaństwowa działalność bp. Czajki polegała na jego negatywnym stosunku do deklaracji rządu z 18 marca 1949 r. oraz do Akcji Pokoju, który wyraził się w nieodczytaniu apelu KOP. 4 czerwca 1950 r. dzieciom przystępującym do I Komunii Świętej nakazał zdjąć znaczki „Gołąbka Pokoju”. Prosił je, aby modliły się tak głośno, aby „Warszawa słyszała”. 3 sierpnia 1950 r., na polecenie biskupa ordynariusza, rozwiązał Caritas w swojej parafii, o czym poinformował wiernych z ambony. Charakterystyczne było to, że przy odczytywaniu listu Episkopatu Polski w sprawie zawartego Porozumienia podkreślił jedynie punkty mówiące o uprawnieniach Kościoła. W trakcie rozmowy z przedstawicielem UdSW przeprowa-

biskupem uwięzionym przez władze komunistyczne. Dopiero na skutek interwencji bp. Kubiny odzyskał wolność. 2 maja 1946 r. bp Czajka wystosował protest w sprawie swojego aresztowania do prezydenta KRN Bolesława Bieruta. Zob. R. GRYZ, *Państwo a Kościół w Polsce 1945-1956. Na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999, 162.

⁶² Obecny stan badań nie pozwala bliżej zidentyfikować tej organizacji. W Częstochowie działały wówczas głównie Konspiracyjne Wojsko Polskie i Narodowe Siły Zbrojne. To z przedstawicielami tych formacji mógł utrzymywać kontakty bp Czajka. Wymieniona w dokumencie nazwa podziemnej organizacji „Odrodzenie Polski” być może odnosi się do Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej Odrodzenie, którego jeszcze jako ksiądz był członkiem w czasie pracy w Lublinie w latach 1933-1936. Wśród organizacji podziemia niepodległościowego działającego na terenie Częstochowy i okolicy nie znajdujemy „Odrodzenia Polski”. Natomiast wśród niepodległościowych organizacji młodzieżowych działały tu: „Bóg i Ojczyzna”, „Konspiracyjna Młodzież Polska”, „Lotna Organizacja Młodzieżowa”, „Młodzieżowy Ruch Oporu”, „Nowa Polska Podziemna”, „Ojczyzna – Nauka – Cnota”, „Orleńta Mściciela”, „Orły Sępy Mściciela”, „Podziemna Organizacja Młodzieży Polskiej Skaut”, „Sępy”, „Wolna Młodzież” i „Młoda Polska”. Zob. *Atlas Polskiego Podziemia Niepodległościowego 1944-1956*, red. R. Wnuk, Warszawa – Lublin 2007, 412, 442; J. ZWIĄZEK, *W służbie Niepokalanemu Sercu Maryi*, 215-216.

⁶³ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 10.

dzionej w kurii diecezjalnej 24 sierpnia 1951 r. oświadczył, że „stonka ziemniaczana jest problemem władzy świeckiej, a rolą duchownych jest czuwanie, aby nie było stonki w duszach ludzkich”. Odnotowano, że bp Czajka nie należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz że nie brał udziału w zjeździe księży w Oświęcimiu⁶⁴.

Warto zwrócić uwagę na dokument znajdujący się w aktach bp. Golińskiego, ale odnoszący się również do bp. Czajki. Chodzi o wspomnianą już *Charakterystykę kurii częstochowskiej*. Podkreślono w niej, że bp Czajka pełni funkcję pierwszego wikariusza generalnego. Zauważono, że jest o 11 lat starszy od bp. Golińskiego, co stanowiło główne źródło napięć między nimi. Drugim powodem nieporozumień między biskupami miała być postawa bp. Czajki wobec Polski Ludowej, wobec której, w przeciwieństwie do bp. Golińskiego, wielokrotnie otwarcie występował. W konsekwencji napięć i nieporozumień bp Czajka został odsunięty od zarządzania diecezją. Jego aktywność ograniczała się do przeprowadzenia kilku wizytacji parafialnych. Szczególnym zagadnieniem, któremu bp Czajka poświęcił wiele uwagi, było nawrócenie Rosji na katolicyzm⁶⁵.

Przedmiotem szczególnego zainteresowania UdSW była działalność kaznodziejska bp. Czajki. Również i ona została uznana za antypaństwową, czego dowodem były następujące wypowiedzi przytoczone we wspomnianym opracowaniu Stanisława Woźniaka:

- 3 maja 1949 r. na Jasnej Górze mówił: „Kościół katolicki w Polsce na obecnym etapie znajduje się w podobnej sytuacji, jak w okresie okupacji. My pragniemy i chcemy wolności”. Na te słowa wierni wznieśli okrzyki na cześć biskupów polskich, a przeciw Polsce Ludowej. Po uroczystościach na Jasnej Górze do kurii częstochowskiej przyjechał przedstawiciel ambasady amerykańskiej celem złożenia bp. Czajce podziękowania za jego wystąpienie⁶⁶.
- W 1950 r. na uroczystościach Sodalicji Mariańskiej w Częstochowie apelował do zebranych, by okazali pomoc ukrywającym się członkom nielegalnych organizacji⁶⁷.

⁶⁴ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Charakterystyka działalności, k. 5-6. Ogólnopolski zjazd księży patriotów w Oświęcimiu odbył się 17 czerwca 1950 r. i był wpisany w cały szereg imprez propagandowych związanych z „ruchem pokojowym”. Zob. J. ŻUREK, *Ruch „księży patriotów”*, 237.

⁶⁵ AAN, UdSW, sygn. 125/203, Charakterystyka kurii częstochowskiej, k. 14.

⁶⁶ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 10.

⁶⁷ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 10.

- Po procesie bp. Kaczmarka i internowaniu prymasa Wyszyńskiego, w czasie wizytacji kanonicznej jednej z parafii w Sosnowcu przeprowadzanej w dniach 26-27 września 1953 r., apelował: „[...] módlcie się za prymasa Wyszyńskiego i biskupów Baraniaka i Kaczmarka przebywających w więzieniu”, podkreślając przy tym, że modlitwa ta musi być tak głośna, by słyszano ją w Warszawie i Rzymie. Dalej mówił: „[...] módlcie się za tych, którzy nie wierzą, że człowiek ma duszę, a jedynie ciało nadające się do krematorium [...] zdrajcą jest ten, kto w Boga nie wierzy”⁶⁸.

Po tych wystąpieniach bp Czajka wezwany został do sekretarza Episkopatu Polski bp. Z. Choromańskiego, który na polecenie władz państwowych nałożył na niego półroczny zakaz wygłaszania kazań. Pomimo tego bp Czajka nie zaniechał wrogiej działalności, o czym dobitnie świadczą następujące wypowiedzi:

- W dniach 10-13 września 1954 r. w czasie wizytacji kanonicznej parafii Kruszyna mówił, że w objawieniach Matki Bożej Płaczącej na Sycylii trzeba widzieć znak ostrzegający przed wybuchem wojny atomowej⁶⁹.
- W dniu 8 grudnia 1954 r., na zakończenie Roku Maryjnego, w kościele św. Zygmunta w Częstochowie bp Czajka powiedział: „[...] nie pomogą żadne konferencje w celu utrzymania pokoju na świecie, bo pokój utrzyma tylko Bóg i Maryja. Oni decydują o pokoju, Oni odpędzili szatana, który chciał rozpętać nową wojnę [...] Bóg ma w specjalnej opiece naród polski. Przez Polskę będą wybawione narody słowiańskie. Kraj nasz stanie się wielki, ale tylko dzięki sile naszej wiary. Módlmy się, by Maryja nawróciła pogan i wzięła ich w opiekę”⁷⁰.
- W pierwszych dniach stycznia 1955 r. wygłaszając kazanie do sióstr zakonnych, Biskup apelował, aby uczyły się języka rosyjskiego, który będzie im potrzebny w nawracaniu Rosji, gdyż Polska ma specjalne posłannictwo od Boga w nawracaniu na wiarę chrześcijańską narodów słowiańskich⁷¹.

⁶⁸ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 11.

⁶⁹ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 12.

⁷⁰ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 12.

⁷¹ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 13.

Kierownik Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Stalinogrodzie zwrócił również uwagę na list bp. Czajki skierowany do księży dziekanów, w którym opisywał historię nawrócenia zadeklarowanego komunisty Angela Jannuso pod wpływem cudownych zdarzeń mających miejsce w Syrakuzach na Sycylii, a związanych z pojawieniem się łez na obrazie Matki Bożej⁷².

Działalność duszpasterska i kaznodziejska bp. Czajki skłoniły Stanisława Woźniaka do następującej oceny: „Bp Czajka przez cały czas prowadził i nadal prowadzi wrogą antyrządową działalność przeciwko interesom narodu polskiego, zgodnie z interesami kontrewolucji wewnętrznej i imperializmu międzynarodowego. W sposób perfidny usiłuje zdyskredytować ustrój Polski Ludowej. Wykorzystuje duchowe stanowisko kościelne do prowadzenia akcji podburzającej i wytwarza atmosferę sprzyjającą wrogiej działalności. Bp Czajka nie tylko, że naruszył Porozumienie między rządem a episkopatem, ale niejednokrotnie przez swą wrogą działalność i wrogie wypowiedzi wyczerpał znamiona przestępstw prawa karnego materialnego, dekret o wolności wyznania i sumienia oraz dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa z 13 czerwca 1946 r. W stosunku do bp. Czajki dotychczas nie wyciągnięto żadnych poważniejszych konsekwencji, przez co stwarza się wyłom, który bp Czajka wykorzystuje, widząc że wszystko uchodzi mu bezkarnie, do prowadzenia w dalszym ciągu wrogiej działalności”⁷³. To skłoniło władze wojewódzkie w Stalinogrodzie do zwrócenia się do UdSW w Warszawie z prośbą o spowo-

⁷² AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 13. Małżeństwo Antonina i Angelo Jannuso w prezencie ślubnym otrzymali obraz Matki Bożej, który umieścili w sypialni nad łóżkiem. Antonina codziennie gorąco modliła się do Matki Bożej o nawrócenie swojego męża. Kiedy zaszła w ciążę, bardzo źle znosiła swój stan. Sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu w nocy z 28/29 sierpnia 1953. Następnego dnia ok. godz. 8.30 po kolejnym ataku konwulsji chora zobaczyła snop światła padający na obraz, jak również po raz pierwszy dostrzegła, że Matka Boża płacze. W tym samym momencie Antonia została uzdrowiona. Nowina o cudzie szybko obiegała Syrakuzy. Ludzie tłumnie gromadzili się przed domem pp. Jannuso. Niezwykłemu zjawisku towarzyszyły kolejne cuda uzdrowienia ludzi. Przeprowadzone badania dowiodły, że łzy na obrazie były najprawdziwszymi łzami ludzkimi. W Syrakuzach wzniesiono sanktuarium Matki Bożej Płaczącej. Zob. K. BECMER, *Matka Boża Płacząca w Syrakuzach*, w: <http://www.niedziela.pl/artukul/43639/Nd/Matka-Boza-Placzaca-w-Syrakuzach>, [04.09.2017].

⁷³ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 14.

dowanie, by Episkopat Polski odwołał bp. Czajkę ze stanowiska wikariusza generalnego diecezji częstochowskiej oraz z wszelkich funkcji w Kurii Diecezjalnej w Częstochowie. Bp Czajka mógłby natomiast pozostać na stanowisku proboszcza parafii św. Zygmunta w Częstochowie. Na stanowisko wikariusza generalnego w miejsce bp. Czajki proponowano ks. Józefa Szewczyka⁷⁴, proboszcza parafii Kiedrzyń, który cieszył się dobrą opinią u władz państwowych. Od 1949 r. włączył się do pracy społecznej w KOP i nowym Caritasie. Od 1950 r. był członkiem Okręgowej Komisji Księży (OKK). Był jednym z aktywniejszych księży w Komitecie Frontu Narodowego, brał czynny udział w zjazdach i zebraniach księży oraz działaczy katolickich. W 1953 r. został odznaczony złotym krzyżem zasługi. Co więcej, przed wojną pracował w kurii diecezjalnej na stanowisku referenta finansowego. Rezultatem podjętych działań było nałożenie na bp. Czajkę 2-letniego zakazu publicznych wypowiedzi⁷⁵.

Interesujących informacji na temat bp. Czajki dostarcza też dokument Kierownika Wydziału do Spraw Wyznań PWRN w Katowicach, Edmunda Łaty, zatytułowany *Charakterystyka ks. bp. Stanisława Czajki, wikariusza kapitulnego diecezji częstochowskiej* z 11 listopada 1963 r. Podkreślono w nim, że aż do 1955 r. niemal każde jego kazanie zawierało wrogie akcenty polityczne i godziło w interesy PRL. W konsekwencji władze państwowe nałożyły nań 2-letni zakaz publicznych wystąpień. W chwili powstawania dokumentu nie poruszał tematów politycznych. Zaakcentowano, że był człowiekiem ambitnym, nieposiadającym żadnych nałogów, chorującym na cukrzycę. W ramach Episkopatu był członkiem komisji do spraw zakonów, jednak na politykę Episkopatu nie posiadał żadnego wpływu. Za najważniejsze zadanie Kościoła w Polsce uważał prowadzenie działalności zmierzającej do nawrócenia na katolicyzm narodów słowiańskich w ZSRR. Za życia bp.

⁷⁴ Ks. Józef Szewczyk urodził się 9 marca 1895 r. w Truskolasach. Święcenia kapłańskie przyjął 22 czerwca 1919 r. z rąk bp. Stanisława Zdzitowieckiego. Funkcję wikariusza pełnił w parafii Kruszyn (dekanat brzeski), Kowal (dekanat włocławski), Lubień (dekanat chodecki). Pełnił funkcję prefekta etatowego w Rudzie Pabianickiej i Częstochowie, skarbnika w Kurii Diecezjalnej w Częstochowie oraz sekretarza do spraw misyjnych. Był członkiem Rady Gospodarczej w Gimnazjum Biskupim w Wieluniu. Pełnił funkcję administratora parafii Mierzyce (5.03.1945-15.02.1947) i Kiedrzyń (od 15.02.1947 r.). Zmarł 11.05.1960 r. w Kiedrzynie. Zob. W. WŁAŻŁAK, *Ks. Józef Szewczyk (9.03.1895-11.05.1960)*, WACz 79 (2005) 9-11, 103-104.

⁷⁵ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, Opracowanie S. Woźniaka na temat wrogiej działalności biskupa Stanisława Czajki z 10 lutego 1955 r., k. 15.

Teodora Kubiny jego pozycja w kurii diecezjalnej była bardzo silna, jednakże po objęciu rządów przez bp. Golińskiego znacząco osłabła, czego dowodem miało być pozbawienie go w 1961 r. funkcji wikariusza generalnego. Wśród kurialistów nie posiadał większego autorytetu. Chociaż był negatywnie ustosunkowany do księży postępowych, to jednak ich w żaden sposób nie dyskryminował. Wśród „kleru dołowego” nie cieszył się wielką sympatią, w przeciwieństwie do starszej generacji księży. Jako administrator parafii św. Zygmunta zalegał od 1961 r. z płaceniem podatków, które jednak w późniejszym czasie starał się uiszczać regularnie, a zaległości spłacać ratami⁷⁶.

2.2. Bp Franciszek Musiel

W piśmie PWRN w Katowicach do UdSW w Warszawie z dnia 30 grudnia 1965 r., informującym o mianowaniu na stanowisko biskupa sufragana diecezji częstochowskiej ks. Franciszka Musiela⁷⁷, podkreślono, że dotychczasowy proboszcz parafii Matki Bożej Zwycięskiej w Częstochowie od 1945 r., przy każdej nadarzającej się okazji, wyrażał swój nieprzychylny stosunek do Polski Ludowej. W kazaniach apelował do młodzieży, aby „nie sprzedawała swojej duszy za miskę soczewicy, za którą chce ją kupić wróg”. Podkreślał, że obecnie nie ma prawdziwej wolności religijnej. W marcu 1952 r. na konferencji dekanatu częstochowskiego zaatakował słownie księży patriotów udzielających się w pracach społecznych. 8 września 1953 r. przed szczytem jasnogórskim wygłosił kazanie, w którym powiedział, że obecnie w większości polskich szkół nie prowadzi się lekcji religii. Nawoływał rodziców, aby domagali się jej przywrócenia. Wydział do Spraw Wyznań PWRN w Katowicach wielokrotnie występował do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie o udzielenie upomnienia ks. Musielowi. Powodem pierwszego wniosku z 28 sierpnia 1956 r. było kazanie, w którym porównywał

⁷⁶ AAN, UdSW, sygn. 125/199e, E. Łata, Charakterystyka ks. bp Stanisława Czajki – wikariusza kapitulnego diecezji częstochowskiej z 11 listopada 1963 r., brak paginacji.

⁷⁷ Bp Franciszek Musiel urodził się 14 stycznia 1915 r. w Janikach w powiecie kłobuckim. Świecenia kapłańskie otrzymał 22 maja 1941 r. z rąk bp. Teodora Kubiny. Nominowany biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej 12 listopada 1965 r., konsekrowany 30 stycznia 1966 r. Zmarł 2 grudnia 1992 r. Zob. A. SZNAJDER, *Wytrwały obrońca Kościoła*, w: *Niezlomni w obronie Ojczyzny i Kościoła. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki – F. Musiał, Kraków 2008, 315-317 (tam też obszerna literatura).

organizację ZMP do Hitlerjugend, zaznaczając, że jedyną różnicą jest to, że hitlerowcy prześladowali Polaków, a ZMP katolików. Po raz drugi Wydział wystąpił, gdy ks. Musiel we wrześniu i październiku 1958 r. zorganizował nielegalną zbiórkę pieniędzy na budowę kościoła, rozsyłając do mieszkańców Częstochowy, Kłobucka i Lublińca list z prośbą o ofiarę i dołączonym przekazem PKO oraz widokówką kaplicy, za co został ukarany grzywną 1.500 zł. Kazanie wygłoszone 29 lipca 1962 r. w kościele św. Jakuba, w którym negatywnie odniósł się do upaństwowienia częstochowskiego Liceum Ogólnokształcącego i Technikum Gospodarczego prowadzonego dotychczas przez siostry zakonne, jak również do propagowania przez prasę fali nowego pogaństwa, stało się powodem kolejnego wniosku. Nielegalna rozbudowa kościoła legła u podstaw nałożenia kary w wysokości 4.500 zł. Ponadto był karany za niezłożenie sprawozdania z punktu katechetycznego oraz za niezłożenie księgi inwentarzowej⁷⁸.

Jak już wspomniano, najwięcej listów i rezolucji w związku z orędziem biskupów polskich do biskupów niemieckich nadesłali do Kurii Diecezjalnej mieszkańcy Myszkowa, a szczególnie pracownicy Fabryki Naczyń Emaliowanych. Stało się to powodem przyjazdu bp. Musiela do parafii św. Stanisława BM w Myszkowie (13 lutego 1966 r.). W kazaniu wygłoszonym wówczas do młodzieży mówił, że celem Soboru Watykańskiego II było pojednanie wszystkich ludzi. Podniesionym głosem pytał, czy autorzy listów i rezolucji rzeczywiście znają treść orędzia, w którym, wbrew temu co się sądzi, jest mowa o prześladowaniu i krzywdach, jakie naród polski doznał od Niemców. Podkreślał, że orędzie było skierowane do biskupów, a nie do rządu. W radio, telewizji i prasie domagano się, aby biskupi wytłumaczyli się z treści orędzia, nie są oni w stanie tego uczynić, ponieważ środki masowego przekazu nie są dla nich dostępne. Mówił również o tym, że w niedalekiej przyszłości w Niemczech odbędzie się Kongres Młodzieży Katolickiej. Młodzież ta podjęła decyzję o budowie kościoła katolickiego w Oświęcimiu. Nie wiadomo, jak na to zareagują polskie władze, ponieważ u nas nie wolno było wznosić kościołów. On sam jako proboszcz musiał gnieść się w kościele przerobionym ze stodoły. Podkreślono, że kazanie, którego wysłuchało 1.500 ludzi, było utrzymane podniosłym i ostrym tonie⁷⁹.

⁷⁸ AAN, UdSW, sygn. 78/23A, Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z 30 grudnia 1965 r., k. 2-3.

⁷⁹ AAN, UdSW, sygn. 78/23A, Notatka informacyjna Wydziału do Spraw Wyznań

Wiosną 1966 r. bp Musiel złożył wizytę tzw. księżom caritasowcom. Pretekstem do odwiedzin było niewywiązywanie się z płatności na rzecz Wyższego Seminarium Duchownego (WSD) i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL). Rzeczywistym powodem było napomnienie tych kapłanów i wywarcie presji w celu odstąpienia od współpracy z władzami państwowymi. 19 kwietnia 1966 r. wraz z ks. Władysławem Konieczką, ekonomem Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, odwiedził w tym celu ks. Zygmunta Czechowicza⁸⁰, proboszcza w Borowni. Według relacji ks. Czechowicza zachowanie biskupa od chwili wejścia do mieszkania było „ekstrawaganckie”. Nie pukając, ani nawet nie witając się z domownikami, zaczął rozmowę na temat zalegania proboszcza z opłatami na rzecz KUL i WSD. Po zapewnieniu, że wszystkie należne kwoty zostały wpłacone, biskup zażądał przedłożenia stosownych kwitów. Ks. Czechowicz odpowiedział, że „kapłan kapłanowi powinien wierzyć na słowo, jeśli nie daje się wiary to znaczy, że chce się kogoś poniżyć, a to nie należy do dobrego tonu”. Wówczas bp Musiel drwiąco odpowiedział, że to są właśnie formy stosowane przez tzw. patriotów. Na te słowa ks. Czechowicz zerwał się z miejsca i energicznym ruchem wskazał biskupowi drzwi. Ostry ton spowodował nagłe pogorszenie się zdrowia ks. Czechowicza, który kilka miesięcy wcześniej przeszedł zawał. Bp Musiel widząc jego stan, zatrwożył się i zaczął go uspokajać. Po opadnięciu emocji kontynuowano rozmowę, w trakcie której ks. Czechowicz poinformował biskupa, co mówią na jego temat księża, nazywając go „żandarmem w sutannie”. Biskup zwrócił natomiast uwagę na bardzo trudne warunki, w jakich

PWRN w Katowicach z dnia 23 lutego 1966 r., k. 12-14.

⁸⁰ Ks. Zygmunt Czechowicz urodził się 21 maja 1906 r. w Przedborzu. Świecenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1932 r. z rąk bp. Teodora Kubiny. Jako wikariusz pracował kolejno w: Porąbce (1932-1934), Brzeźnicy (1934-1935), Rudlicach (08.07.1935 – 15.11.1935), Ręcznie (1935 – 1936), Kromołowie (1936-1937), św. Józefa w Częstochowie (1937-1939) i św. Rodziny w Częstochowie (1939-1944). Pełnił funkcję administratora parafii w: Soborzycach (1944-1948), Łęce (1948-1950) i Niegowonicach (1950-1957). 12 grudnia 1957 r. został mianowany proboszczem parafii Borowno, pełniąc tę funkcję do momentu przeniesienia na emeryturę 29 listopada 1979 r. Był członkiem OKK od 28 kwietnia 1950 r. (legitymacja nr 145209), zastępcą przewodniczącego zarządu (prezydium) OKK (13.07.1950-15.02.1955); przewodniczący prezydium OKK (15.02.1955 r.); członek plenum Głównej Komisji Księży (20.02.1952 r.). Zmarł 28 września 1989 r. w Częstochowie. Zob. AKMCz, Teczka personalna ks. Zygmunta Czechowicza, sygn. brak; M. MIKOŁAJCZYK, *Ks. Zygmunt Czechowicz (21.05.1906-28.09.1989)*, CzWD 65 (1991) 1-3, 61; J. ŻUREK, *Ruch „księży patriotów”*, 306.

mieszkał ks. Czechowicz (plebania w ruinie, grzyb na ścianach) mówiąc: „jesteście posłuszni władzom państwowym, a te nie zezwalają wam na budowę plebanii”. Wówczas ks. Czechowicz odpowiedział, że wierzy władzom i jest przekonany, że wkrótce otrzyma zezwolenia, a biskupa zaprasza do wygłoszenia kazania zachęcającego wiernych do większej ofiarności na rzecz budowy plebanii i zakupienia dzwonów. Nadmienić należy, że podobna wizyta miała miejsce u ks. Stanisława Kopcia w Pankach. Ten jednakże oświadczył, że nie będzie płacił na KUL i WSD, ponieważ Episkopat otrzymuje olbrzymie sumy od biskupów niemieckich. Na co bp Musiel obruszył się, mówiąc, że ksiądz uległ komunistycznej propagandzie⁸¹.

Wroga postawa wobec PRL-u przejawiała się w przypadku bp. Musiela w działalności kaznodziejskiej. W piśmie skierowanym do Episkopatu dyrektor UdSW w Warszawie dr Aleksander Skarzyński zwracał uwagę m.in. na następujące „antypaństwowe” wypowiedzi:

- 4 maja 1966 r. na Jasnej Górze bp Musiel mówił: „[...] ochrzczony lud polskich parafii bez odpowiednich kościołów w okropnych warunkach potrafi gromadzić się na mszach św., czasem stać na deszczu i śniegu, bo za kościół służy płachta brezentowa rozciągnięta nie nad wszystkimi głowami”.
- 27 sierpnia 1966 r. również na Jasnej Górze: „[...] Kościół katolicki w Polsce ponosi ofiary i ciężi dostaje za to, że młodzież polską i dzieci chce wychować dla Boga”.
- 17 września 1966 r. w Radomsku: „[...] Kościół przechodził okresy męczeństwa, tak też jest i dziś. W Azji i Afryce płynie krew męczeństwa, a i u nas w Polsce panuje lęk duchowy, wierni co myślą, nie powiedzą tego jawnie [...]”.
- 18 września 1966 r. w Łośni: „[...] My wiemy, że wiele jest w świecie znaków i symboli, które są znane, które coś mówią. Każdy, kto za okupacji widział hakenkreuz splugawiony krzyż hitlerowski – wiedział, co on oznacza. Każdy, kto patrzy na sierp i młot, też wie, co oznacza i co za tym stoi [...]”.
- 4 grudnia 1966 r. w Radomsku: „[...] I dzisiaj się też leje krew męczeńska. Za wiarę są prześladowani księża i misjonarze. Jest prześladowanie krwawe, gdzie leje się krew męczeńska i jest prześladowanie w białych rękawiczkach, koronkowe, administracyjne [...]”⁸².

⁸¹ AAN, UdSW, sygn. 78/23a, Notatka z rozmowy przeprowadzonej z ks. Czechowiczem – proboszczem parafii w Borowni – prezesem „Caritasu” na okoliczność odwiedzin domowych przez biskupa Musiela w dniu 19 kwietnia 1966 r., k. 16-18.

⁸² AAN, UdSW, sygn. 78/23a, Projekt pisma skierowanego do Episkopatu w sprawie wrogiej działalności bp Musiela [brak daty], k. 19-20.

W konkluzji pisma dyrektor UdSW stwierdził, że przedstawione wypowiedzi wystarczająco uzasadniają skorzystanie wobec bp. Musiela ze środków przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych. Rząd powstrzymuje się od ich zastosowania, licząc, że Episkopat Polski da praktyczny wyraz wielokrotnie deklarowanej chęci poprawy stosunków z Państwem i we własnym zakresie podejmie odpowiednie kroki w celu ukrócenia szkodliwej działalności⁸³.

Zakończenie

Funkcjonujący w latach 1950-1989 UdSW w Warszawie był centralnym organem administracji państwowej odpowiedzialnym za prowadzenie polityki wyznaniowej, której główne linie wyznaczał KC PZPR. Ważnym aspektem jego działalności była inwigilacja duchowieństwa dokonywana przy udziale aparatu represji. W jej ramach skrupulatnie gromadzono informacje na temat duchownych, sporządzano ich charakterystyki, nadzorowano kazania, odnotowywano wszelkie informacje o ich aktywności na forum społecznym. Na podstawie zebranych informacji określano stosunek duchownych wobec władz państwowych i kwalifikowano go jako „pozytywny”, „obojętny” lub „wrogi”, co w konsekwencji pozwalało skutecznie dobierać środki nacisku w celu wywierania pożądanych postaw lub ich umacniania. W przypadku bp. Stanisława Czajki i bp. Franciszka Musiela pracownicy UdSW nie mieli wątpliwości, że należy ich zaliczyć do „wrogów Polski Ludowej”. Na takie miano bp Czajka zasłużył sobie wygłoszonymi kazaniem, w których promował orędzie fatimskie, mówiąc o nawróceniu Rosji, konieczności nauki języka rosyjskiego w celu ewangelizacji wschodniego sąsiada itp. Uwadze władz państwowych nie uszło popieranie przez bp. Czajkę organizacji podziemia antykomunistycznego działającego w Częstochowie. Warto przypomnieć, że z tego powodu bp Czajka został jako pierwszy biskup w Polsce aresztowany przez władze komunistyczne. Powtarzające się wrogie wystąpienia, niewywiązywanie się z nałożonych podatków i negatywny stosunek do akcji zbierania podpisów pod Apelem Sztokholmskim sprawiły, że UdSW doprowadził do nałożenia na bp. Czajkę dwuletniego zakazu głoszenia kazań oraz zabiegał o pozbawienie go urzędu wikariusza generalnego. Z kolei bp Musiel,

⁸³ AAN, UdSW, sygn. 78/23a, Projekt pisma skierowanego do Episkopatu w sprawie wrogiej działalności bp Musiela [brak daty], k. 19-20.

jeszcze jako proboszcz parafii Matki Bożej Zwycięskiej w Częstochowie, organizując nielegalne zbiórki na budowę kościoła oraz głosząc wrogie kazania i potępiając działalność księży patriotów, sprawił, że UdSW domagał się od Kurii Diecezjalnej w Częstochowie ukarania jego osoby. Gdy został biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej, zintensyfikował swoją działalność na rzecz budownictwa sakralnego, walki o prawo do wyznawania wiary i nauczania religijnego, co skłoniło UdSW do interwencji w Episkopacie w celu ukrócenia szkodliwej dla Państwa Ludowego działalności biskupa z Częstochowy.

Nieco więcej trudności przysporzyło UdSW zakwalifikowanie postawy bp. Golińskiego, który z jednej strony jawił się jako zręczny dyplomata, stosujący w rozmowach z władzami państwowymi układowy ton, a z drugiej – nieugięty broniący praw Kościoła do swobodnego prowadzenia pracy duszpasterskiej i katechetycznej, erygowania nowych parafii i wznoszenia świątyń, reagujący na zaostrzenie polityki fiskalnej wobec duchowieństwa (tzw. domiary podatkowe), broniący kapłanów, którym zarzucano postawę antypaństwową.

W aktach biskupów częstochowskich w UdSW znajdziemy ponadto wiele cennych informacji o ich postawie wobec ważnych wydarzeń i problemów polityczno-społeczno-religijnych, takich jak: Sobór Watykański II, orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich, ruchu tzw. księży patriotów, akcji propagandowych na czele z akcją zbierania podpisów pod Apelem Sztokholmskim i Wiedeńskim Apelem Pokoju.

Description of Pastoral and Social-Political Activity
of Some Bishops of Częstochowa
in the Light of Documents
of Religious Denominations Office (1950-1989)
Summary

Working in 1950-1989 Religious Denominations Office was a main organ of national administration responsible for running religious denominations politics. The main aspect of his activity was the invigilation of clergy. The attitude of clergy towards national authorities was determined on the base of collected information. Bishops Czajka and Musiel were thought to have been the enemies of People's Poland. There was a two-year ban of preaching for bishop Czaja and the Office insisted on depriving him of general vicar post and of punishing this bishop.

It was more difficult Religious Denominations Office to qualify the attitude of bishop Golinski, who from one hand was a clever diplomat, being polite during the conversations with the national authorities, and stubbornly protected the right of the Church to free pastoral and catechetical work, from another one.

Moreover, in the documents concerning the bishops of Częstochowa there were a lot of valuable information about their attitudes towards more important events and political- social and religious problems such as: Second Vatican Council, Letter of Reconciliation of The Polish Bishops to the German Bishops, the movement of so called patriot priests, propaganda actions with the action of collecting signatures in the matter of Stockholm Appeal and Wien Peace Appeal.

Słowa kluczowe: biskup, diecezja częstochowska, kazanie, Urząd Wyznań Religijnych.

Keywords: bishop, Częstochowa diocese, sermon, Religious Denominations Office.

Bibliografia

I. ŹRÓDŁA

1. ARCHIWALNE

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE (AAN)

Zespół: Urząd do Spraw Wyznań
sygn.: 125/203; 78/9a; 125/199e; 78/23a.

ARCHIWUM KURII METROPOLITALNEJ W CZĘSTOCHOWIE (AKMCz)

sygn. 100/95 t. 1-2, Protesty w sprawie orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich nadesłane do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie w 1966 r.
sygn. brak, Teczka personalna ks. Zygmunta Czechowicza.

2. DRUKOWANE

Raina P., *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989, t. 1: 1945-1959*, Poznań 1994.

II. OPRACOWANIA

Atlas Polskiego Podziemia Niepodległościowego 1944-1956, red. R. Wnuk, Warszawa-Lublin 2007.

- Baca A., *Biskup dr Zdzisław Goliński (1908-1963)*, Kazimierz Dolny 1998.
- Bombicki M.R., *Księża przed sądami specjalnymi 1944-1954*, Poznań 1993.
- Dudek A. – Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Gołąb W., *Ostatnie chwile życia ks. bpa Zdzisława Golińskiego, II ordynariusza diecezji częstochowskiej*, CzWD 37 (1963) 8-9, 184-186.
- Grajewski A., *Wygnanie. Diecezja katowicka w czasach stalinowskich*, Katowice 2002.
- Gryz R., *Państwo a Kościół w Polsce 1945-1956. Na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999.
- Jasiak K., *Działalność partyzancka Konspiracyjnego Wojska Polskiego. Z dziejów II Konspiracji w środkowej Polsce w latach 1945-1955*, Opole 2008.
- Jelonek M., *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897-1965)*, Częstochowa 2017.
- Kowalski J., *Prawdy, półprawdy, mity i legendy narosłe wokół osoby biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem. W stulecie urodzin Profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego biskupa częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, 277-286.
- Kowalski J., *Taka prawda jawi się w listach Prymasa Polski do bpa Golińskiego i bpa Golińskiego do ks. inf. Jana Piskorza i bpa Stanisława Adamskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem. W stulecie urodzin Profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego biskupa częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, 297-306.
- Krawczyk M., *Działalność Urzędu do Spraw Wyznań w zakresie tworzenia i obsady stanowisk kościelnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 24 (2013) 97, 143-167.
- Krawczyk M., *Organy państwowo-partyjne odpowiedzialne za wytyczanie i realizowanie polityki wyznaniowej PRL*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 16 (2011) 89, 211-225.
- Krawczyk M., *Urząd do Spraw Wyznań a funkcjonowanie seminariów duchownych i służba wojskowa kleryków – studium historyczno – prawne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 35 (2016) 108, 31-50.
- Marek Ł., *Kler to nasz wróg. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009.
- Mikołajczyk M., *Biskup Stefan Bareła – Pasterz oddany bez reszty Kościołowi*, VeC 6 (2016), 195-202.
- Mikołajczyk M., *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu księdza biskupa Stefana Bareły*, w: *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła III Biskup Częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska – M. Duda – M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986, 17-32.
- Mikołajczyk M., *Ks. Zygmunt Czechowicz (21.05.1906-28.09.1989)*, CzWD 65 (1991) 1-3, 61.
- Misztal H. – Mezglewski A., *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej*, red. A. Mezglewski – P. Stanisław – M. Ordon, Lublin 2005, 33-70.
- Raina P., *Pierwsza sesja Soboru Watykańskiego II*, „Studia Prymasowskie” 6 (2012), 309-342.

- Spiczynska A., „*Pokojowa*” działalność „księży patriotów” na Pomorzu Nadwiślańskim, „*Dzieje Najnowsze*” 43 (2011) 4, 17-30.
- Sznajder A., *Wytrwały obrońca Kościoła*, w: *Niezlomni w obronie Ojczyzny i Kościoła. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki–F. Musiał, Kraków 2008, 315-317.
- Walicki J., *Poświęcenie nowoufundowanego sztandaru dla KUL-u*, *CzWD* 32 (1958) 11, 460-461.
- Włażlak W., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951-1963)*, Kraków 2000.
- Włażlak W., *Ks. Józef Szewczyk (9.03.1895-11.05.1960)*, *WACz* 79 (2005) 9-11, 103-104.
- Włodkowski R., *Powstanie i organizacja referatów do spraw wyznań w prezydiach rad narodowych województwa szczecińskiego w latach 1950-1959*, w: *Spółczesność–Państwo–Kościół (1945-2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Szczecin 15-16 VI 2000 r.*, red. A. Kawecki – K. Kowalczyk – A. Kubaja, Szczecin 2000, 82-87.
- Zabraniak S., *Rys biograficzny biskupa Zdzisława Golińskiego*, w: *Biskupstwo znaczone krzyżem. W stulecie urodzin Profesora dra hab. Zdzisława Golińskiego biskupa częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 2010, 71-86.
- Związek J., *Wyroki Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 4 III 1949 r. w sprawie kapłanów częstochowskich*, w: *Historyk i historia. In honorem Henrici Dominiczak*, red. J. Walczak, Częstochowa 1999, 147-172.
- Związek J., *W służbie Niepokalanemu Sercu Maryi. Życie i działalność biskupa Stanisława Czajki*, *CzST* 37 (2009), 205-250.
- Żurek J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949-1956*, Warszawa–Katowice 2009.

III. NETOGRAFIA

- Becmer K., *Matka Boża Placząca w Syrakuzach*, w: <http://www.niedziela.pl/artykul/43639/Nd/Matka-Boza-Placzaca-w-Syrakuzach>, [04.09.2017].
- Duch W., *Jak Katowice Stalinogrodem się stały*, w: <http://historia.org.pl/2013/12/10/jak-Katowice-Stalinogrodem-sie-staly>, [04.12.2017].